

Nietzsche ve Cibrân Karşılaştırması: Böyle Buyurdu Zerdüş'te ve Ermiş Örneği

Comparison of Nietzsche and Jibran: The Case of Thus Spoke Zarathustra and The Prophet

RUMEYSA BAKIR DAYI

Bayburt University

Received: 19.09.2023 | Accepted: 24.01.2024

Abstract: While Nietzsche is a 19th century German philosopher, man of letters, musician, linguist and cultural critic, one of the most well-known names in the field of modern Arabic literature is the man of letters, painter, poet and philosopher Cibrân Khalil Cibrân. Bringing literature and philosophy together, Cibrân's writing life is divided into three phases. The first period in which he deals with social issues is the second stage, which includes doubt and rebellion, and the third stage, where he reaches the maturation of the mind and moves to more peaceful thoughts. In the second phase, when Cibrân adopted Nietzsche and identified himself with his thoughts, he wrote his work called The Prophet. The work called The Prophet is very similar to Zarathustra, Thus Spoke, in terms of subject and thought. In study, the German philosopher Friedrich Wilhelm Nietzsche, who wrote critical articles on religion, morality, culture, philosophy and science, and his work titled Also Sprach Zarathustra, titled Thus Spoke Zarathustra, and Cibrân Khalil Cibrân, the most important face of Immigrant literature, which started a great era in modern Arabic literature. Cibrân's Ermiş, original printed as The Prophet, will be compared in terms of the aforementioned similarities and differences.

Keywords: Nietzsche, Cibrân, Thus Spoke Zarathustra, The Prophet.

Giriş

Friedrich Wilhelm Nietzsche'nin Hayatı ve Felsefi Yolculuğu

19.yy'ın irrasyonalist filozoflarından biri olan Friedrich Wilhelm Nietzsche, 1844-1940 yılları arasında yaşamış, felsefe dünyasında adından çokça söz ettirmiş, Alman filozof, edebiyatçı, müzisyen, dilbilimci ve kültür eleştirmenidir. Babasının papaz olması hasebiyle küçük yaşta ilahiler bestelemiş, düşüncelerini şairane bir dil ile yazıya dökme becerisi kazanmıştır. 10 yaşında Pforta manastırında bulunan Pforta kolejine giden Nietzsche, küçük yaşta filolojiye eğilim göstermiş, ilk olarak da Yunan ve Roma metinlerine eleştirel yazılar yazmıştır. Üniversite eğitiminde ilahiyat ve filoloji alanlarında gidip gelen Nietzsche, 1865 yılında doktorasını bile bitirmeden klasik filoloji kürsüsünde profesör unvanını alıp en genç profesör olmuştur. (Graneir, 2014, ss. 9-12)

Nietzsche de diğer filozoflar gibi gerçekliğin aslında akıldışı olduğunu, görünenin dışında bir gerçeğin var olduğunu savunmuş olup ona göre bu gerçeklik içgüdülerde, hayvansal davranışlarda ya da cinsel hazda gizlenmektedir. (Cevizci, 2014, s. 799) Hayatta görülenlerin ve aklın gücünü reddedip bunların yanılsamalardan ibaret olduğunu savunan Nietzsche'ye göre aslında fenomenal dünya gerçekliği yansıtmaktadır. Bu gerçeklik dünyası da ancak oluş dünyasında gerçekleşebilmektedir. Bir oluş filozofu olan Nietzsche, Platon'un mağara teorisindeki gerçekliği kabul etmeyip hiçlik konusunda bütün hakikati hatta metafiziksel gerçekliği de reddetmiştir. Bu konuda daha çok Herakleitos felsefesini benimsemiştir. (Aydoğan, 2020; Cevizci, 2014, ss. 949-950) Bu durum da onu 19.yy filozoflarından da ayırmaktadır. Zira onlar modern dünyanın teknik ve bilimsel ilerlemesinin faydalı olacağını savunurken Nietzsche bu durumun insanlık için bir kaos ve savaş ortamından başka bir şey getirmeyeceği düşüncesindedir. Tanrı'nın ölümünü ilan etmesinde de aslında insanların inanç açısından Hristiyanlığı yok edip yerine Darwin teorisini getirip kendini hayvanla özdeşleştirip üstünlüğünü yok etmeyle tanımlamaktadır. Nietzsche'ye göre bu da hayvani güç ve zorbalıkla ileride dünyaya savaş ve yıkım getireceği düşüncesinin hâsıl olacağını göstermektedir. (Ansell-Pearson, 1998, ss. 36-37; Cevizci, 2014, s. 948; Soysal, 2020, s. 55)

Bilgi konusunda kıta Avrupası filozoflarından farklılık gösteren Nietzsche inancına göre akıl, insanın özünü hiçbir şekilde meydana

getiremez. Hatta akıl ile şeylerin varlığı ne kanıtlanabilir ne de onlarla temas kurulabilir. Zira benlik ve tecrübeler bu aklın temelini oluşturmuş olup akıl da bunun bir parçası konumundadır. Bu durumda bilgi görüşü açısından Aristotelesçi kuramı daha çok benimsemiş görünmektedir. Çünkü nesnelci bilgi ve varlık oluşumunu desteklemektedir. Varlığın, olguların ve bilginin ötede aranması yerine var oluşun kendisinde aranmasını savunmaktadır. (Özkan, 2015, s. 209)

Salt bir ahlak filozofu olmayan Nietzsche için etik konusunda da Batı metafizik geleneğinden ve benimsenmiş, temellenmiş olan ahlak formundan da oldukça uzak olup genel değerlendirmeye ya da kendisi için uygun olan forma göre şekil alan filozof da denilebilir. Zira dinden kaynaklanan özellikle Hristiyanlıktan kaynaklanan dünya görüşleri kendisini nihilizmin kucağına atmaktadır. Böylelikle dini olguların değersizleşebileceğini, soruların cevapsız kalabileceğini düşünen Nietzsche, ahlak konusunda sonuca değil de tarihsel sürecine ve kökenlerine dikkat çekmektedir. Zira Nietzsche'ye göre dini konular gibi ahlak konuları da aslında var olmayan gerçekliğe dayandığı için ve bununla birlikte varlığı, olguları şekillendirilmeye çalışmak yerine ahlaki duruşu sosyal fenomen olarak görmek gerekir. Hristiyanlığa ve Hz. İsa'ya karşı tavrında asıl derdi ahlaki olguların kurucusu olan peygamber değil ondan sonra gelişen dini ritüeller ve bunların insanın hayatını şekillendirip belli kısıtlamalar getirmesidir. (Megill, 2012, s. 69) Nietzsche *Ahlakın Soykütüğü Üstüne* adlı çalışmasını yazmasındaki amacı da bunun tarihsel ve jeneolojik açılımını yapmaktır. Bu çalışmasında öncelikle "Ben neyim? Bu duruma nasıl geldim?, Bu durumdan hangi duruma geçebilirim?" gibi sorularla ahlakın kökeni ve değişkenliğini sorgulamaktadır. Zira insanların konumlarına göre ahlaki değerlerinin değişmesi bunun gerçek bir temelini olmadığını da ortaya koymaktadır. Ahlakın tarihsel kökeni açığa çıkarmaya çalışırken Nietzsche, bir taraftan da onun yeniden değerlendirilmesine de ön ayak olmuştur. Zira ona göre dünya sürekli yenilenen ve yaratılan bir sanat eseridir. Onun ötesinde ya da sonrasında bir şey aramak mümkün değildir. İnsan sürekli yenilenmeli ve akan dünyaya canlı, dinamik ve estetiği bırakmadan karışmalıdır. Hatta Nietzsche insanı üstinsan kategorisi ile evrenin merkezine alır. Dini, ahlaki olguları sıfırlayıp hatta Tanrı'yı öldürüp üstinsan odaklı bir sanatsal irade ortaya koymaya çalışmaktadır. Mevcut kurtarıcı rolündeki her şeyden sıyrılmadan mevcut

konumla uzlaşamayacak inancındadır. (Cevizci, 2014, s. 954; Megill, 2012, ss. 73-75)

Ahlak formunu yeniden değerlendiren Nietzsche’de bu sefer efendi ve köle kavramları ortaya çıkmaktadır. Çünkü dini ve etik kavramlarının temelinde onları ortaya çıkaran ve benimsetmeye çalışma vardır. Efendi ve köle kavramlarının din ve ahlakta nasıl rol oynadığına geçmeden önce Nietzsche’ye göre bu formların ne olduğuna değinmek de fayda olacaktır. Efendi kavramı; kendi öz gücüne sahip aktif olan, hayatın bizatihi gücünü kendisinde barındıran sağlıklı birey olurken, köle kavramı; kendine has gücü olmayıp zayıf ve güçsüz karakterleri temsil etmektedir. Hatta *İyinin ve Kötünün Ötesinde* adlı çalışmasında soylu tipini şu sözlerle açıklamaktadır; *Soylu tipteki insan kendini belirleyen biri gibi duruyor, onanma gereksinimi yoktur. Bana zararlı olan şeyin kendisi zararlıdır, diye yargıda bulunur; kendini genellikle şeylere onur veren biri olarak bilir; değer yaratan dır o.* (Nietzsche, 2010, s. 192) Köle kavramı aslında kendinde var olmayan gücü ve iyiliği efendi kavramından sömürmeye çalışmakta olup bu durum onda hınç ve öfkeyi de beraberinde getirmiştir. Efendiliği soylu olmaya, zihinsel ve fiziksel kudret sahibi olmayla özdeşleştiren Nietzsche, dinin özellikle Hristiyanlığın zayıfın yanında oluşunu, köle kavramı ve toplumsal iç güdülenmeyle iç içe almış ve eleştirmiştir. Bunu da Hristiyanlığın aristokrat güce duyduğu hınçla açıklamıştır. (Alan Sümer, 2012, s. 234-235) Ayrıca Budizm ve Hinduizm’in temelinde bulunan çile çekme olayının da bireyin kendi güç ve kudretine karşı zayıf, boyun eğiş ve çile çekme gibi karakterleri pozitif değer olarak alması nedeniyle eleştirmiştir. Nitekim ona göre soylu olan efendi güç kendini tamamlamak için başkasına ihtiyaç duymaz. Bunun yanında dini ve ahlaki formların da bu ezilmiş ve güçsüz toplum sürülerinin güç toplama hırsıyla oluşturulmuş kurmaca olduğunu savunur. Aslında değerlerin ve değerlerin değerinin sadece olumlamalardan ortaya çıkabileceğini onu da tüm dünyayı yeniden olumlayacak, hayattan korkmak yerine onu bütünüyle yaşayacak, doğayı iyiliğin ürünü olarak görececek “üstinsan” diye nitelendirdiği insanüstü insanın yapabileceğini “*Böyle Buyurdu Zerdüş*” adlı çalışmasında ele almıştır. (Cevizci, 2014, ss. 953-960)

Böyle Buyurdu Zerdüş

1883-1885 yılları arasında kaleme alınan *Böyle Buyurdu Zerdüş – Herkes İçin ve Hiç Kimse İçin Bir Kitap* (Orijinal adıyla *Also Sprach Zarathustra- Ein Buch Fur Alle Und Keinen*) Nietzsche'nin kendisinin en önemli yapıtı olarak gördüğü eserdir. Eserin ilk yayımlanması 1883 yılında olup Almanca yazılmış ve bütün dillere çevrilmiştir.

Hayatının olgun döneminde kaleme aldığı bu eserde Nietzsche, tam anlamıyla sanatçı ve filozof kimliğini ortaya koyar. Zira bu eserde sadece felsefe değil sanatı da felsefeye dâhil eder. Tarihsel olgular yerine sanatsal hatta özellikle şiirsel imgeler kullanır. Birçok kavram karşıtlığını içinde barındıran, bu karmaşadan Yüksek insanı, Üst insanı ve güç istemini çıkaran Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüş* adlı eserini insanlığa verilmiş en büyük hediye olarak görür. Bir taraftan denilebilir ki; Zerdüş, Nietzsche'nin kriz ve dönüş vizyonunun en yüksek merhalesine ulaştığı en büyük edebi ve düşünce yapıtıdır.

Eser dört bölümden oluşmuş olup Zerdüş'ün ön konuşması ile başlayıp erdemden hazza ve tutkuya, savaştan dostluğa, aşktan evliliğe ve çocuğa, yaşlı ve genç bütün kadınlara, Tanrı'dan Yeni Put arayışına kadar birçok konu hakkındaki düşüncelerine yer verir. Konu yelpazesinin genişliğine bakılarak denilebilir ki; Nietzsche doğayı, insanı, Tanrı'yı, bilgiyi kısaca evrende bulunan soyut ve somut bütün olguları ve oluşumları ele almış olup kitabı belli bir kategoride değerlendirmek mümkün değildir. Bu nedenle de bu eser Nietzsche'nin felsefi yapıtlarında zirve olarak kabul edilmektedir.

Cibrân Halîl Cibrân

Cibrân Halîl Cibrân, 1883 yılında Lübnan'ın kuzeyindeki Kâdişâ vadisi yakınlarında Bişarî köyünde doğdu. Vergi toplama memurluğu yapan, içki tutkunu olan babasının arkadaşı tarafından zimmetine geçirilen para nedeniyle hapse atılması nedeniyle annesi kardeşleri ile 12 yaşındaki Cibrân'ı alarak 1895 yılında Boston'a göç etmiştir. 1860 yıllarında çıkan Maruni- Dürzi olayları da göç etmelerinin altında yatan diğer bir sebep olmuştur. Amerika'ya göç eden genç ve yetenekli Cibrân ilk önce okulda İngilizce öğrenmiş, resme olan düşkünlüğü ve yeteneğinden sanat ve kültür merkezleri ile devamlı bir iletişimi olmuş en büyük heykeltıraş Auguste Rodin'den ve ünlü ressam Fred Holland Day'den dersler almıştır. Lise çağlarında Beyrut'a geri dönmüş, Arapçasını geliştirmiş, annesinin ve kardeşlerinin ikisinin ölümü üzerine Amerika'ya geri dönmüştür. (Necm, 1966, ss. 138-139) Resim

tutkusunu ve becerisini ilk 1904'te açmış olduğu resim sergisi ile göstermiş, daha sonra 1911'de New York'a yerleşerek orada bir resim atölyesi açmıştır. Cibrân, fikir ve sanat dünyasını şekillendirirken birçok yazardan ve düşünce insanından etkilenmiştir. Mistisizm konularında Ebu'l-Alâ el-Maarî, İbn Sînâ, Gazzâlî ve İbnü'l-Fârîz'ın, tasavvufta Mevlana'nın, eserlerinde en çok anlattığı doğayı tasvirlerken kullandığı sembolizmde William Blake, J. J. Rousse'dan etkilenmiştir. (el-Makdisî, 1982, s. 575) Hem edebiyatçı hem filozof ve sanatçı kimliğine sahip olan Cibrân, felsefe alanında Alman yazar, Nietzsche'den de oldukça fazla etkilenmiş, "*Böyle Buyurdu Zerdüş*" adlı kitabına hayran kalmış ve Nietzsche'nin etkisi altına girmiştir.

1931 yılında hayata veda eden Cibrân arkasında birçok eser bırakmıştır. Eserleri yirminin üzerinde dile çevrilen Cibrân 20.yy.ın ikinci yarısında batı dünyasının en çok sözünü ettiği edebiyatçı ve düşünür olmuştur. Doğunun geleneksel öğelerini batı düşüncesiyle birleştirmiş şiirsel bir dil kullanarak, bireysel ve toplumsal olgulara farklı sentezler getirmiştir. Eserleri her kesimden insanın dikkatini ve ilgisini çekmiş olmasına rağmen eserlerinin bazıları yasaklanmış, hatta yakılmıştır. Dine karşı değil ama kilise ve din mensuplarına karşı duruş sergilemesi nedeniyle el-Ervâhu'l-Mütemerride (Asi Ruhlar-New York 1908) adlı (Yazıcı, 2002, s. 120) eser yakılmış ve aforoz edilmiştir.

Cibrân 1905-1908 yıllarında bütün eserlerini Arapça, 1918-1931 yılları arasında ise genellikle İngilizce yazmıştır. Cibrân Hâlîl Cibrân'ın yazım hayatı üç evreden oluşmaktadır. Toplumsal sorunlara değindiği ilk dönem (1905-1908), bu sorunlara karşı başkaldırı ve direniş sergilediği ikinci dönem (1908-1918) son olarak barışı ve sevgiyi ön plana alan daha ılımlı ve olgun olduğu üçüncü dönem (1918-1931). (Demirayak, 2020, ss. 259-262) Nietzsche ve eserlerinin etkisinde bulunduğu dönem ikinci dönemi oluşturmaktadır. Çünkü Nietzsche Cibrân'daki ahlak ve değerler alanındaki tüm ilkeleri yadsırmaktaydı.

Nietzsche gibi Hristiyan ahlakının, insanı köleleştirdiğini düşünen, yeni bir öğreti, ahlak dışı bir sistem kurmaya çalışan Cibrân, insanın var olan geleneksel değerlerini atması, bunların yerine yeni değerler yaratması gerektiğini savunur. (Çüçen vd., 2011, s. 40) Nihilist düşünceye kayan Cibrân, sanatı da aynı şekilde boş görmüştür. Üçüncü evre de ise Nietzsche'nin etkisinden yavaş yavaş sıyrılmış ve hayata, insanlara, olaylara,

olgulara karşı daha sakin tavır sergilemiş, daha bilge insan gibi davranmıştır. (Abbâs & Necm, 1967, s. 90)

Cibrân'ın Nietzsche'den etkilenmesindeki bir diğer husus da ikisinin de doğduğu topraklardan siyasi nedenlerle göç etmek zorunda kalmalarıdır. Fakat burada ayrıldıkları nokta ise Nietzsche memleket kavramını reddedip dünyaya ait yaşamayı tercih ederken; Cibrân'da Lübnan ve doğduğu köy Bişerri hasreti, özlemi hep bulunmuştur. Zira şuan kendisi de Bişerri'de Mor Sarkis Manastırının yanında kendi adına kurulan müzede mumyalanmış halde bulunmaktadır. Ermiş adlı eserin başında ana karakter el-Mustafa gemisinin kendisi doğduğu adaya götürmesini beklerken söylediği "Bugün üstümden çıkardığım bir giysi değil, kendi ellerimle yırttığım derim, kabuğum... Geride bıraktığım bir düşünce değil, açlık ve susuzlukla tatlandırılmış bir gönül. Yine de daha fazla oyalanamam. Her şeyi kendine çeken deniz beni de çağırıyor, yola çıkmalıyım"(Cibrân, 2022, s. 12) sözleri, onun aslında Lübnan'a olan özlemini ve Amerika'da yaşadığı günleri özetler boyutadadır.

Ermiş (The Prophet)

Cibrân Halil Cibrân 'ın en ses getiren eserlerinden biri olan *Ermiş* 1923 yılında *The Prophet* adı ile İngilizce olarak kaleme alınmış ve basılmıştır. Cibrân'ın eserleri arasında en çok başka dillere çevrilen *The Prophet*, müellifi hayattayken 20 dile çevrilmiş ve 800.000 adet satılmıştır. (Demirayak, 2020, s. 261) Eser, hayata dair bütün konuların ele alındığı toplam 26 adet şiirden oluşan karma bir şiir deneme kitabıdır. el-Mustafa adındaki bir kahinin Orphalese şehri dağlarında 12 sene geçirmesinden sonra ayrılıp evine gidecekken Orphalese halkı tarafından durdurulup hayat ve insanlık hakkında sorular sorup hazine değerindeki öğütler alması ile başlar.

Varlığa dair bütün konulara yer verilen *Ermiş*, şu alt bölümlere ayrılmıştır: Aşk, evlilik, çocuklar, vermek, yemek ve içmek, çalışmak, sevinç ve keder, ev, giysi, almak ve satmak, suç ve ceza, yasalar, özgürlük, akıl, acı, sebepler ve tutkular, bilgelik, öğretmek, dostluk, konuşmak, zaman, iyi ve kötü, dua, güzellik, din, ölüm ve veda. (Cibrân, 2022) Her bir bölüm kendi arasında giriş, gelişme ve sonuç olarak da şekillenir.

Eserde Cibrân, bazen hayalci ve duygusal, bazen sert ve gerçekçi, bazen derin bir sis perdesi arkasında ve bazen de deyimler ve atasözleri ile süsleyerek anlatacaklarını aktarır. Kelimeleri bir araç olarak gören Cibrân'a

göre önemli olan anlatılmak isteneni karşıya en anlaşılır biçimde aktarabilmektir. Bilakis, kelimeler kendi başlarına bir önem taşımamaktadırlar. Hem anlam hem de üslup kendisinden vazgeçilecek şeyler değildir. Cibrân anlam ile üslup arasında bir uyum olması gerektiğine inanır. (en-Nâ'ûrî, 1977, s. 62) *Ermîş* adlı eserde de Cibrân sanki evreni ve insanlığı kuşbakışı inceleyip ve gözlemlerini tıpkı bir peygamber havası ile aktarır.

Zerdüşt ve Ermîş'in Konularının Bakış Açısı, Üslup, Ana ve Ara Fikirler Açısından Karşılaştırılması

Ana Karakterler

Eserlerin her ikisinde de ana karakterler tek bir konuşmacıdır. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te ki Zerdüşt karakterine karşın *Ermîş*'te el-Mustafa karakteri bulunmaktadır. Her iki çalışmada dikkat çeken nokta karakterlerin isimleridir. Zerdüştlük dininin kurucusu kabul edilen İranlı peygamber Zerdüşt, kendisinin bilgelik tanrısı Ahura Mazda'dan aldıklarını yaymak görevinde olduğunu savunduğu gibi *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te ki Zerdüşt de aslında bütün insanlığa bilgeliğini ve dünya görüşünü yayma çabasıdır. Fakat eserin sahibi Nietzsche, bu durumu reddetmektedir. Onun asla bir din adamı ya da bir peygamber olamayacağını, eserde geçen konuların vaaz olmadığı gibi bunlara karşı inanç da istememektedir. Aslında Nietzsche'nin dini bakış açısı incelendiğinde din adamlarına ve kiliseye karşı tavır sergilemiş olması da bunu desteklemektedir. Bunu *Ecce Homo Kişi Nasıl Kendisi Olur* adlı çalışmasında şöyle ifade etmektedir; "Bağnazın biri değil burada konuşan; vaaz verilmiyor, inanç istenmiyor burada. Sonsuz bir ışık bolluğundan, mutluluk derinliğinden düşüyor sözcükler damla damla. Bu gibi şeyler ancak en seçkinlerin kulağına ulaşır; her babayiğidin harcı değildir Zerdüşt'ü duyabilmek... Onun yerinde başka bir "bilge"nin, bir "ermiş"nin, bir "mesih"nin söyleyeceklerine hiç benzemeyen sözler... Yalnız konuşması değil başka türlü olan, kendisi de başka türlü...(Nietzsche, 2011, s. 4) *Ermîş*'te de ana karakter el-Mustafa'nın Hz. Muhammed'i işaret edileceği kanısına varılsa da Cibrân'ın 5 yıl sonra diğer bir kitabı *İnsanoğlu İsa'yı* yazmış olması el-Mustafa'nın Hz. İsa olabileceği savını daha da kuvvetlendirmektedir. Zira Cibrân, *Ermîş*'te bir peygamber edası ile vaazlar verirken *İnsanoğlu İsa*'da Hz. İsa'nın da bir insan olabileceği ve ulûhiyet yüklenmemesi gerektiği düşüncesindedir. Cibrân'ın dini düşünce hayatı göz önüne alındığında Nietzsche gibi olayları ve olguları mantık

çerçevesinde değil daha çok duygusal bir düşünce ikliminde vermeye çalıştığı görülmektedir. Kendilerine özgü bir anlatım tarzları bulunan Cibrân ve Nietzsche'de felsefi bilgi sunma çabası ya da kavramsal anlatılar söz konusu olmamıştır. Çünkü fikirlerini aktarırken içlerindeki tutku, aşk, nefret, eleştiri ya da övmelerini de uç noktalarda verirler.

Zerdüş'te karakteri 30 yaşında dağa çıkıp orada 10 yıl, el-Mustafa ise 12 yıl kaldıktan sonra dağdan aşağı inerler. Gitme isteklerinin sebebini el-Mustafa "Gidememek donmak demektir. Gitmeliyim, çünkü gidememek, olduğu yerde taş kesilmek ve uysallaştırılmış bir toprağa çakılıp kalmak demektir." (Cibrân, 2022, s. 2) diye tanımlarken; Zerdüş "Ben armağan etmek ve paylaşmak istiyorum, ta ki insanların arasındaki bilgeler aptallıklarından, yoksullar da zenginliklerinden bir kez daha mutluluk duyana kadar." (Nietzsche, 2023, s. 3) sözleri ile gitme sebebini aktarır. Zerdüş bir ip cambazının gösteri yaptığı bir Pazar meydanında halka ilk seslenişini yapar. Halk Zerdüş'tü dinler yalnız gülüp, ip cambazının gösterisine yönelirler. Bu durum karşısında susan Zerdüş, kendisinin bu kulaklar için uygun ağız olmadığını dile getirir. Bundan sonra ise üstün insanı kavrayamayan, kültür denilen şeyle kendilerini keçi çobanlarından ayıran topluluğun gururlarına seslenmeyi tercih edip onlara gözleri kamaştıran, mutluluğu veren, yaşamının zor olduğu yerleri terk ettiren, hastalanmayı ve kuşkulanmayı günah sayıp ihtiyatlı yürümeyi tercih eden *Son İnsan* dan bahseder. Son insandan bahsetmesinin ardından bütün topluluğun dikkatini çekmeyi başaran Zerdüş ormanlarda çok kalmasının ardından kendisini öğle vakti aydınlığına, halkı ise keçi çobanına benzetip, insanlara varlıklarının asıl anlamı olan üstün insanı öğretmesi gerektiğini ama onlara çok uzak olduğundan kendi duygularını onlara aktaramadığını dile getirir. Daha sonra ise sürü olarak nitelendirdiği, kendi oluşturdukları değer yargılarının dışına çıkamayan halka seslenmemesi gerektiğini, onun aslında o sürüden ayartabileceği kendisiyle birlikte yeni değerler yazacak olan yoldaşları bulması gerektiğini düşünen Zerdüş kartala benzettiği gururunu ve yılanı benzettiği aklını da alıp yola düşmektedir artık. (Nietzsche, 2023, ss. 6-18) Fakat el-Mustafa ise halk tarafından coşku ile karşılanmış, takdirle dinlenmiştir. Kente girdiğinde çevresini sarıveren 12 yıl birlikte yaşadığı halkın içinden önce yaşlılar sonra rahip ve rahibeler konuşup el-Mustafa'nın kendilerini aydınlattığını, can kazandırdığını, onu çok sevdiklerini ve ayrılmak istemediklerini dile

getirirler. Artık gideceğini ve geri dönmeyeceğini anlayan ve orada ona ilk iman eden el Mitra orada kaldığı zaman zarfında kendileri hakkında neler düşündüğünü anlatmasını ister. İlk konu olarak aşktan bahsetmesini istemiştir. el-Mustafa'nın konuşmaları da böylece başlamış olur. (Cibrân, 2022, ss. 1-6)

Üstinsan

Zerdüş insanların, erdemlerinin önünde eğilmelerinden kendisini uzak tutmak için inzivaya çekilmiş, bu erdemleri alt etmeyi başardığı, kendisine uygun olan çizgide yürümeye başladığı zaman aşağı inmiştir. Artık bir dansçının hareketleri gibi hafif, özgür ve uyanıktır. İnsanların kendi yarattıkları değerleri karşısında eğilmelerinden sıyrılıp, o erdemlerin efendisi ve yaratıcısı olarak üstinsanı getirir. (Steiner, 2004, s. 51) Daha önce bahsedilen Zerdüş'tün panayırda bir ip cambazının önünde konuşmaya başladığı ip, Zerdüş'e göre aslında insanı temsil etmektedir. Zira insan, hayvan ve üstinsan arasında gerili bir ip gibi durmaktadır. Kişinin üstinsana ulaşabilmesi için sürekli kendisini aşması, bunun da önce aşılması gereken bir şey olduğunu kabul etmesi gerekmektedir. Madem üstinsanın var olma sebebi insanın kendisini aşmasıdır. O halde Zerdüş'e göre Tanrı dâhil hiçbir şeye ihtiyaç duymamalıdır. Kendisinin efendisi olduğu gibi adalet konusunda kendine karşı dürüst olmalıdır. Aslında Üstinsan bir taraftan da sonsuz oluşu temsil etmektedir. Nietzsche'ye göre sonsuz bir zaman diliminde sonsuz şekilde var olan evren, sonu olan varlıklarla dolmuştur. O zaman üst insana düşen görev de tekrar o sonsuz var oluşa ulaşabilmektir ki her şeye hâkim olabilsin. (Nietzsche, 2023, ss. 6-8)

el-Mustafa ise ruhu merkeze almış, insanın ilham kaynağının ruh olduğuna inanmıştır. Çünkü sonsuzluk ona göre ruhsal gerçekliğin içinde barınmaktadır. Ruhsuz beden; sadece somut, duygusuz bir maddeden ibarettir. Bütün gerçekliği içinde barındıran ruh, gizli gerçeklik ve asıl güzelliştir. Ruhun yanında el-Mustafa'ya göre insana bahşedilen en büyük rehber akıldır. Nitekim akıl, bütün varlıklar arasında insanların sahip olduğu en kuvvetli silahıdır. İnsan, hayvanlar gibi içgüdüleri ile değil akılları ile gerçek varoluşa ulaşabilirler. Çünkü el-Mustafa'ya göre yaşam, ruh vasıtasıyla bile bildiğimizdir, dünya ise çevremizde gördüğümüz ve algıladığımızdır. "Onun için, bırakın ruhunuz aklınızı tutkunun doruklarına yüceltsin şarkı söyleyebilmesi için. Bırakın ruhunuz tutkunuzu akılla yönlendirsın, tutkunuzun

her gün yeniden dirilip Anka kuşu gibi kendi küllerinden doğabilmesi için.”(Cibrân, 2022, s. 28)

Kadın ve Evlilik

Zerdüş'te el-Mustafa'nın kadın ve evlilik konusunda bakış açıları birbirinden farklıdır. Cibrân'ın el-Mustafa'sı kadınlara olabildiğince değer verip kadın-erkek ilişkilerinde ne kadına, ne erkeğe üstünlük tanır. Bu düşüncenin altında yatan durum, hayatına giren kadınların onda kalıcı, etkili ve hoş bir sedit bırakmış olmalarıdır. Hayatına giren ve bir azize gibi gördüğü ilk kadın annesinin ardından tanıştığı Selmâ Karâme, Mey Ziyade gibi kadınlara hep saygı duymuş, onlara karşı büyük bir sevgi beslemiştir. Seven ve sevileni bir varlığın iki yarısı gibi görmüştür. (Şimşek, 2012) Fakat Zerdüş'te kadın konusu biraz daha karmaşıktır. Zerdüş bir taraftan yüceltirken diğer taraftan yermektedir kadını. “Kadındaki her şey bir bilmecedir ve kadındaki her şeyin tek bir çözümü vardır; hamilelik denir bu çözüme.”(Nietzsche, 2023, s. 60) diyen Zerdüş'e göre tek amacı çocuk sahibi olmak olan kadın, erkeği bu amaçta araç olarak kullanan tehlikeli bir oyuncaktır. Karakterlerinde savaşma arzusu bulunan, tehlike ve oyunu seven bir taraftan da içlerinde küçük bir çocuğu barındıran erkekler de kadınları bu tehlikeli duruşlarından dolayı sevmektedirler. Fakat ona göre kadından dost olamaz. Ona göre kadında aşk vardır ama hayatın hakikatini bilemez kadın. Kadında tiran saklıdır, sevgisinin içinde bile ışığı ve gece karanlığını aynı anda barındırır. Erdemli, ahlaklı ve itaatkâr olma kadında olması gereken kavramlardır. Hatta yaşlı bir kadının ağzından “Kadınlara mı gidiyorsun? Kırbacı unutma!”(Nietzsche, 2023, s. 61) sözleri ile kadına bakış açısını yansıtmaktadır.

Evlilik konusunda her iki karakter de çiftlerin birbirlerine sevgilerini kullanarak baskı oluşturmamaları gerektiğini savunmuştur. Tek bir şarkının farklı melodileri olduğunu söyleyen el-Mustafa'ya göre eşler bir binayı tutan sütunlar gibidir. Bu sütunlar birbirine yapışınca nasıl ki bina çökerse eşler de birlikte durmalı ama birbirlerinin gölgesinde değil tek başına durmalıdır. “Birbirinizin tasını doldurun ama aynı tasta içmeyin. Şarkı söyleyip dans edin birlikte, eğlenin ama yalnız başınıza olun ikiniz de.”(Cibrân, 2022, s. 8) Evliliği insanın kendisinden ötesini, üst insanı inşa etmenin anahtarı olarak gören Zerdüş'e göre hayvani dürtüleri ile değil gerçek bir zafer ve özgürlük adına bir çiftin kendinin üzerinde sevmesidir. Sevginin acı

kupasından içmesidir. “Evlilik: İki kişinin onu yaratanlardan daha fazla olan birini yaratma istemine evlilik derim ben. Böyle bir istemin sahipleri olarak birbirlerine saygı duymalarına derim ben evlilik diye.”(Nietzsche, 2023, s. 64)

Değerler, İnançlar ve Değişkenlikleri

Birçok yer gezen ve farklı karakterleri tanıma fırsatı bulan el-Mustafa ve Zerdüşt’e göre; durumları, nosyonları ve olguları değerlendirmeden duramayan insan, bunu yaparken başkasının bakış açısı ile değil kendi düşünce ve inancı çerçevesinde ele almalıdır. Hatta Zerdüşt’e göre bir şeyin iyi ya da kötü, doğru ve yanlış oluşu da boş bir inançtır. Çünkü birine doğru gelen diğerine yanlış veya eksik geliyorsa ve herkes tarafından kabul edilmiş bir doğru yoksa bu, inancın ve ahlaki değerlerin aslında yaşamı sınırlayan ve insanoğlunu uysallaştırmaya çalışan ve yine insan tarafından koyulan sınırlardan başka bir şey olmadığını göstermektedir.

Nietzsche’nin düşüncelerini benimsediği dönemde kaleme aldığı *Ermiş*’te Cibrân, iyi, kötü ve hakikat gibi kavramlarda da Nietzsche ile aynı sekte buluşur. Her ikisi de bu kavramların başkalarından alınamayacağını ve gerçek hakikatin başkasının elinden alınamayacağını savunur. Kendilerinde de olduğu gibi herkes birilerinden etkilenebilir ya da düşüncelerini tasvip edebilir ancak alınan bütün hakikatler her kişinin kendi özünde harmanlanarak yeniden anlam kazanır. Ayrıca iyi ve kötü gibi ahlaki değerler onlara göre doğayı ve içgüdüleri sınırlayan kavramlardır. Nitekim ahlaki değerler, insanoğlunun zincirlerini ve gücünü tutmak, onu uysallaştırmak için konulmuştur. Bunun için kavramlara iyi ya da kötü gibi nitelendirmeler koyarak hayatı olumlamak veya hayata karşı durmak aslında boş bir inançtır ve insanın bunun ötesine geçmesine izin verilmelidir.

Her iki eserde de sorgulamadan inanmayı reddeden kahramanlar bulunmaktadır. Yaşamın kökeninde sürekli bir değişimin ve oluşumun olduğunu savunan ana karakterler el-Mustafa ve Zerdüşt inanç konusunda putlaştırılmış, tabulaştırılmış her şeye karşı duruş sergilerler. Bütün duygu, kavram ve inançlar insanoğlunun hayatı ile iç içe olmalı, bireyi daha üst ve engin hale getirmeli, uzaktan kumanda ile yönetilir gibi belli sınırlamalar içine sığdırılmamalıdır. Zira varlığın oluşunda sürekli bir değişim varsa bu gerçek bir hakikatin, iyi veya kötünün akıl ile değil Zerdüşt’e göre duyu yoluyla el-Mustafa’ya göre ruh vasıtasıyla elde edilir. Bu da bilginin ve oluşun paralel

ilerlemediğini, varoluşun önden bilginin ardından geldiğini göstermektedir. Süregelen bir oluşumun içinde temellendirilmiş evrensel bir hakikatin varlığının mümkün olmadığı bir ortamda Zerdüş't ve el-Mustafa'ya göre formüle edilebilen bir inanç da yoktur. Hatta aklın bireye, bireyin duyumsamalarına ve algılamasına her şeyin bir sonunun olduğuna inandırmak ister.

Gerçek hakikatin olamayacağını savunan Zerdüş't ve el-Mustafa diğer bir taraftan kendilerinin hakikati bulduğunu ve bunu isteyen herkese anlatmaya hazır olan uyanık kimseler olduklarını da dile getirmişlerdir. Tanrı'nın varlığını hastalıklı ruhların ve dürüstlükten nefret eden aklın bir çılgınlığı olduğunu savunan Zerdüş't ve el-Mustafa bireyin Tanrı adına dikilmiş duvarları yıkıp, kendi küllerinden yeniden doğar gibi bedeninin ve yeryüzünün gücüne güvenmesi ile gerçekleştireceğine inanmaktadırlar. Sınırsız ve ölçüye gelmeyen bir deniz olan benlik ile hakikati bulabilir. Ama bu hakikat daha önce değinildiği gibi herkesin kendi adına bulduğu hakikattir. “-Hakikati buldum- değil, -Bir hakikat buldum-deyin. -Ruhun yolunu buldum-demeyin. -Kendi yolumda yürürken ruhla karşılaştım-deyin.”(Cibrân, 2022, s. 30) Zira nasıl ki Tanrı'nın huzurunda bireyler kendi gerçeklikleri ile tek tek biliniyorsa Tanrı'ya olan bilgi de tek başına bireysel şekilde alınır. Başkasının varlığına kanaat getirdiği, inandığı ve aktardığı Tanrı kendi Tanrı-sından başkası değildir. Bunun için her ikisi de kesin suretle Tanrı şudur ya da budur demeyip daha öznel tanımlar sunmaktadırlar.

Din ve Devlet Anlayışı

Hristiyan bir çocukluk geçiren Cibrân ve Nietzsche hayatlarında belli dönemler geçirmişlerdir. İlk dönemleri mutaassıp olan yazarlar, Tanrının varlığı ve dine inanışın özünü insanın kendisini güvende hissetmesi gerektiği noktasında buluşmuşlardır. Özellikle Nietzsche'ye göre din sadece köle grubundaki zayıf insanların efendi olan güçlü bireylere karşı uydurdıkları ve siper edindikleri bir kaledir. Fakat ona göre Hristiyanlık sadece bir semboldür ve Hristiyanlığın Tanrısı işe yaramayan, boğulan hiç kimseyi kurtaramayan kâğıttan bir çapadır. Zira yetişkin hayatlarında hiçbir zaman Hristiyan olmamış Nietzsche ve Cibrân, daha sonraki dönemlerde özellikle Nietzsche nihilizme kadar gitmiştir. Din otoritesini ve kalesini yıkmış oraya kendine ve içgüdüüne güvenen, güçlü bireyi yerleştirmişlerdir. Ayrıca Nietzsche'ye göre hakikatin ve insan gerçeğinin ortaya çıkması için gerekli olan şey politika değil sanattır.(Ansell-Pearson, 1998, s. 21)

Her iki yazarda da reenkarnasyon ya da bengi dönüş denilen sonsuz tekerrür ve (Nietzsche, 2023, s. 64) ebedi bir oluşum bulunmaktadır. Nietzsche hayatta var olan bu sürekli oluşumun yinelenmiş, yinelenmekte olduğunu ve sonsuza kadar yineleneyeceğini savunup, bu durumu kabul etmenin aslında insanı mutlu edeceğini ve Üstinsanı ortaya çıkaran bir araç olduğunu savunmaktadır. Zira insanın karşısına çıkan bütün durumlar son değil yeni bir başlangıçtır. Bu da bir taraftan nihilizmin kapısını da aralamakla birlikte Nietzsche'nin yazılarında sıklıkla geçen Amor Fati kavramına yani kaderi tamamen evetlemeye geçmektedir. Buna göre Nietzsche'de oluşumlar tekil şekilde meydana gelir. Doğasında aynı olmayan olgular birbiri ile örtüşürülemez. Bunu dini olguları ele alırken de görmekteyiz. Dini olgulara bakış insandan insana değişkenlik gösterdiğine göre belli bir kısıtlamalar çerçevesine girdap edilemez diye düşünmektedir. (Megill, 2012, s. 99) Zira şeylerin üstünde özgürlüğü ve gerçekliği bulunduğu eserde bunu insanlığa da haykırmaktadır.

Yazınsal ve düşünsel hayatının ikinci döneminde Nietzsche'nin etkisinde kalan Cibrân'da daha ılımlı ve duygusal ama hemen hemen aynı düşünceler hâkimdir. Tanrıyı tapınaklarda ve belli saatlerde aranmaması gerektiğini savunan el-Mustafa, ahlak sahibi kişinin günlük hayatındaki her anın ibadet ve bulunduğu her ortamın tapınak olduğunu savunur. Tanrı'yı bulmak isteyen insanın onu evrenin her köşesinde bulabileceğini öncelikle kendi içinde bulabileceğini söylemektedir. Aslında düşüncelerin ardında bilinmeyen bir asıl bilgenin duruşu her ikisinde de yatan inançtır. Bu bilgeyi Tanrı adı altında değil, uyanan ve gerçek hakikat olgusuna ulaşan bedenin kendisinde bulunduğu *Benlikte* bulan "Evet, kendi içindeki çelişkisi ve karışıklığıyla da bu Ben'dir, kendi varlığından hâlâ en dürüst söz eden; yaratan, isteyen, değer biçen Ben, tüm şeylerin ölçütü ve değeri olan Ben." (Nietzsche, 2023, s. 26) diyen Zerdüş'te ek olarak gerçek hakikati ve yaratıcıyı evrenin her köşesinde bulan el-Mustafa şöyle der; "Evrenin derinliklerine bakın; O'nun bulutta yürüdüğünü, şimşekte kollarını uzattığını ve yağmurla yeryüzüne indiğini göreceksiniz. O'nun çiçeklerle gülümsediğini, sonra doğrulup ağaçlarla el salladığını göreceksiniz." (Cibrân, 2022, s. 43) Bu düşünceler ışığında her iki sanatçının asıl probleminin Tanrı'nın kendisi değil Hristiyanlık dini ve din çatısı altında her şeyi düzenleyen, ceza kesen, mutsuzluk veren Tanrı olgusu olduğu sonucu da çıkartılabilir.

Nefis konusunda da kendine Platon'u örnek alan Cibrân'a göre nefis Tanrı'nın bir parçasıdır. Sonsuzluktan gelmiş, sonsuzluğa gitmektedir. Var olmayı Tanrı'ya bağlayan, Tanrı'nın bir parçası olduğumuzu ileri süren Cibrân'a göre yok olmak ve ölüm yoktur. Sonsuz yaratıcının fani bir varlık yaratması olamaz. Bu düşünce onu reenkarnasyona yönlendirmiştir. Ölüm bir yok oluş değil onun için bir sabaktır. (Yazıcı, 2002, s. 442) Cibrân'a göre Allah, insan, evren, doğa tek bir varlığın farklı silüetleri olup mutlak varlığın farklı yüzleridir. Asıl varlık mekanda ve zamanda sınırları ve dilimleri olmayan tek bir varlıktır. Bu durumda ölüm de Cibrân'a göre son ve yokluk değildir. Sadece bir yaşamdan diğerine geçiştir. Bunu Ermiş'te şöyle dile getirir: "Hayat ve ölüm birdir, tıpkı ırmak ve denizin bir olduğu gibi." (Cibrân, 2022, s. 44)

Güçlü bireyselliği savunan Zerdüş't ve el-Mustafa'nın dini görüşleri siyasete bakışlarını da aynı doğrultuda etkilemiş, her ikisinin de demokrat olmadıklarını göstermiştir. Devletin kutsallaştırılmasını yanlış bulup, insanın önce kendine itaat etmesini ön plana almışlardır. Hatta Zerdüş't, Üstinsan kavramında insanın Üstinsana ulaşma konusunda kendine karşı bile kıskanç olması gerektiğini, eleştirilmesi gerektiğini düşünürken devlet konusunda daha sert düşünceler oluşturmuş, devleti düzmece bir Tanrı olarak görmüştür. Kendisini Tanrının yeryüzündeki düzenleyicisi olarak gören devlet, onlara göre çevresini kahraman ve onurlu insanlarla doldurup, onların temiz vicdanlarının güneşini sömürerek tahta çıkmak istemektedir. Devletin iktidar tutkusu birbirinin üzerinden tırmanıp alttakini çamura batıran maymunlar sürüsü gibidir. Hâlbuki iktidarda mutluluk yoktur. Bilakis tahtın üzerinde ya çamur vardır ya da taht çamurun üzerindedir. "Sahiden bir canavardır bu övgü ve yerginin gücü. Söyleyin, kim alt edecek onu benim için, kardeşlerim? Söyleyin kim fırlatacak zinciri bu hayvanın bin boyuna?" (Nietzsche, 2023, s. 54) Yaratılışın özünde sevgi ve inanç varken yıkıcı olan devlet ise içinde ihtirası barındırmaktadır. "Ancak devletin bittiği yerde başlar fazlalık olmayan insan... Devletin bittiği yer- baksanıza, kardeşlerim! Görmüyor musunuz gökkuşağını ve Üstün insana uzanan köprüleri?" (Nietzsche, 2017, ss. 61-64) Üst insana ulaşmaya çalışan birey köprüler üzerinde sürekli bir ilerleyiş halindedir. Devlet ve toplum içinde bu güçlü bireyler istisnai tipler olup tehdit unsuru oluşturmaktadır. Zira Nietzsche

felsefesinde herkes birey olamaz. Efendi olanlar bireyken, sürü halinde olanlar birey kategorisinde değildir.

el-Mustafa, insanların aslında yasa koymaktansa onları çiğnemekten daha fazla haz aldığını düşünmektedir. Yasaları kabul etmeyi toprağa düşen gölgelerin izini eğilip çizmeye benzetmektedir. Halbuki insan, güneşe dönerek yürüse ne imgeye ne de herhangi bir rotaya ihtiyaç duymayacaktır. “Boyunduruğunuzu kırarsanız kimsenin hücresinin kapısına ilişmeden, hangi insan yasası sizi bağlayabilir?”(Nietzsche, 2023, s. 25) Nietzsche gibi Cibrân da devletin ve yasaların insanların alınlarına kendi elleri ile yazdığı, devlet denen despotu tahta kendilerinin oturttuğunu söylerken, insanın önce kendi benliğinde özgürlüğe ulaşp, kendi içinde kurulu olan tahtı yıkması gerektiğini savunur. Zira güçlü, gururlu ve özgür birine herhangi bir yükümlülüğün dayatılamayacağını söyler.(Nietzsche, 2023, s. 27)

Doğa Sevgisi

Doğa özelde orman ve ıssız mekânlarda inzivaya çekilme her iki yazarın da tercih ettikleri mekânlardır. Dünyayı pazar yerine benzeten Zerdüş’t’e göre orada büyük oyuncular, gürültülü soytarılar ve halkı ısırarak isteyen zehirli sinekler vardır. Çevresini sezgileri ve inançları değişken olan halkın ve şanın sarmaladığı o büyük oyuncular, halkın duymak istedikleri şeyleri onların kulaklarına fısıldar. Onların yanında olmaları için halkı kendilerine çekerler. Hâlbuki Dünya yeni değerleri ve hakikati bulanların çevresinde döner. (Baykan, 2008, s. 185) Zerdüş, üstinsana ulaşılırken üç ruhani başkalaşmadan geçilmesi gerektiğini söylerken bu başkalaşmaları da hayvanlarla sembolize etmiştir. İlk aşamada deve figürü kullanmıştır. Kişinin gelişiminde deve iki yönden önemlidir. Devenin ağır yükü onun iyileşmesine ve olgunlaşmasına sebep olur. Ağır yük onu öldürmez, güçlendirir. “Dağlar” fertlerin kendilerini aşmaları içindir. Dağların yükseklikleri de kişilerin kendi derinliklerinden geçmektedir. Devenin yükü taşıması gibi insan da yükü derinlerden zirveye olgunlaşarak taşır, sahip olduğu erdem ile çölü de geçerek sonunda hür ruh olan aslana dönüşür. Aslan artık büyük ejderha olan toplumsal ahlaki yargılarla savaşmalı ve üstinsana ulaşmalıdır. (Baykan, 2008, s. 185)

Doğaya yönelmelerinde yatan bir neden ise doğanın sanatsal duruşunun özünde kendi sadeliğinin gücünün yattığına olan inançlarıdır.

Nietzsche'nin Zerdüş'tü güneşe seslenirken; "Kutsa taşmak isteyen kadehi; kutsa ki, içinden su altın parıltılarla aksın ve her yere senin hazzının yansımalarını taşısin.(Nietzsche, 2023, s. 164) derken; Cibrân'ın el-Mustafa'sı Zerdüş'tün güneşine karşılık denize seslenirken; "Ey hiç uyumayan ana, ey büyük deniz. Barış ve özgürlük demeksizin akan suya, çağlayan nehire. Sonra sana karışacağım, sınır tanımayan bir büyük denize sınır tanımayan bir damla olarak." der.(Cibrân, 2022, s. 3) Saf sevgiyi yerleştirdiği doğada özellikle ormanda kendi düşünceleri ile baş başa kalmış, şehir hayatının sahteliğinden uzaklaşmışlardır. Her iki sanatçı da ormanı kişileştirmiş, hissetme ve düşünme gibi kabiliyetler atfetmişlerdir. Açıkçası doğada görüntüden ziyade onun arkasındaki esrara erişmek istemişlerdir. Bunun için de özellikle Cibrân da çoğunlukla geceleri nehir kenarına inip, oradaki usulca esen rüzgârla baş başa kalma arzusu ve gökyüzüne bakıp özgürlüğü ve gerçek sevgiyi bulma çabası bulunmaktadır. Ona göre ormanlarda ne kölelik ve efendilik, ceza ve adalet, din ve inkâr, çoban ve sürü mantığı ve ne de hüznün ve keder yoktur. Buna gerek de yoktur. Zira ona göre doğada güneşi görünce eriyen insan adaleti ve kanunları yoktur. Bir söğüt ağacı gölgesini serdiği servisi ağacı bu kanuna aykırı demeyeceği gibi.

Nietzsche ve Cibrân da ortak olarak görülen düşüncelerden biri de daha önce değinildiği gibi dini ritüellere ve baskıcı tutumlara karşı sevgiyi ve mutluluğu merkeze alıştır. Kurtuluşu ormanlarda arayan her iki sanatçı da doğayı bir manzaradan öte ruhu ve benliği olan his sahibi bir varlık olarak görmektedirler. Burada özellikle Nietzsche'nin ahlak eleştirisinde ele aldığı doğa kavramının işlevine bakarak onun felsefe dünyasının çevre etiği açısından önemi de görülebilir. Nietzsche, doğanın yalnızca yorumlarının bilinebileceğini, doğanın kendi başına tam manasıyla asla bilinemeyeceğini, insanın dahi içinde bulunduğu ve bir parçası olduğu doğanın metafiziksel bir yapıya sahip olduğunu vurgulamaktadır. Doğa açısından bakıldığında ahlak, doğanın ifade gücünün şiddetli bir şekilde kısıtlanmasıdır. Hatta bu durum çevreci bir ahlak sorgulaması için de geçerlidir. Çünkü ona göre ahlak insanın doğasında, farklı tutkular ve dürtüler arasında insanın kendi içinde doğal olarak oluşan bir organizasyondur. (Drenthen, 2002, s. 20) Cibrân da düalizmden çıkıp hakikat arayışında monizme geçiş yaptığı dönemlerde bunu doğada bulmuş ve onunla sembolleştirmiştir. Zira her ikisi

de kendisini doğanın geri kalanından özel ve üstün gören insanın ahlaki kibriden kurtulmak ister.

Edebi Üslupları

Nietzsche ve Cibrân'ın çalışmada ele alınan eserleri konu bakımından ele alındıktan sonra anlatım, şekil ve üslup açısından ele alındığında ilk karşılaşılan eserlerin oluşmasına yön veren metnin dış bağlamını kapsayan yazarların eserlerini kaleme aldıkları tarihsel arka planlarıdır. Her iki yazar da edebi hayatlarında duygu ve düşüncelerini değiştiren farklı evreler geçirmişlerdir. Nietzsche, ilk telif dönemlerinde yaptığı değerlendirmeleri Alman romantizm öğretilerinin etkisi ile yapmış ardından Yunan ve Fransız edebiyatına merak salması ile görüş farklılıkları kendini yorumlarında göstermeye başlamıştır. (Nebil vd., 2002, s. 13) Aynı şekilde Cibrân'ın da edebi hayatı daha önce belirtildiği üzere üç evrede incelendiğinde görülür ki isyankâr dolu değerlendirmelerle başladığı edebi yazılarını daha ılımlı, olgun ve olumlu ifadelerle sonlandırmıştır. Her ikisi de daha şairane ifadeler kullanmışlardır. Yalnız Cibrân, Ermiş'i kaleme aldığı dönem Nietzsche'nin etkisinde bulunduğu ilk evreye denk gelmektedir. Bu da diğer eserleri ile karşılaştırıldığında daha sert yargıları içinde barındırdığını göstermektedir. Her iki yazarın da kendine has felsefi görüşlerinin olması anlatım üsluplarında görünmektedir. Vermek istedikleri yargıyı okuyucunun kendi ayak izleri ve bakış açıları ile inceleyip kendi yorumu ile yapmasını istemişlerdir. Zira her yargı kişiden kişiye değişkenlik gösteren öznel bir durumdur. Zerdüş, *Okumak ve Yazmak Üzerine* bölümünde “Herkesin okumayı öğrenme hakkının olması, zamanla sadece yazmayı değil, düşünmeyi de mahveder. Dağlarda en kısa yol doruktan doruğadır; ama bunun için uzun bacakların olmalı. Özdeyişler doruk olmalı, kendisine hitap edilen de iri kıyım ve uzun boylu.” deyip bu öznel durumu anlatmıştır. (Nietzsche, 2023, s. 34)

Duygu ve düşüncelerin aktarımında en büyük araç olan dilin önemi oldukça büyüktür. Nietzsche ve Cibrân da üslup ve içeriğe birlikte değer vermiş ve onları iç içe ele almışlardır. Her iki kitabın da dili şiir ile düz yazı arasındadır. Bazı bölümler düz yazıdan çok şiire, bazı bölümler ise şiirden çok düzyazıya yaklaşırken şairane anlatımlar ön plandadır. Anlatımları ve cümle kuruluşları gramer kurallarına uymayan farklı bir söyleyiş tarzı içerir. Her iki yazarın tabiatında da dar kalıplara sığmak ve kısıtlı anlatım tarzını kullanmak yoktur. Onlara göre felsefe hayatın tam ortasında, oluşun

içindedir. Bu nedenle de eserler tek düze olmayıp, aforizmalardan oluşmaktadır. Anlatmak istedikleri mevzuları, benzetmeler ya da imalar kullanarak aktarırlar.

Mehcer edebiyatında romantizmin baş temsilcisi olmasının yanı sıra, sembolizmin de öncülerinden olan Cibrân'ın eserlerindeki temel karakterler sembolik karakterlerdir ve eserlerinde dört noktaya rastlanır: Müphemlik, müzik, sembol, telkin. Sembollerini kullanarak müphemliği yani anlamsal kapalılığı ön plana almıştır. Böylece her okuyucu kendince farklı anlamlar çıkarmıştır. Nietzsche de aklın yanında hümanizm, ilerleme, evrensellik, sübjektivizm ve bilimcilik gibi kavramları evrenin odağına yerleştiren modernizme de eleştiriler sunmakta, sürekli değişen ve yenilenen evreni sabitlenmiş matematiksel öğelerle açıklanamayacağını savunmuştur. Nietzsche'ye göre insan doğasındaki evrensellığe olan inanca, akıl ile ulaşabilecekse herkes neden farklı bakış açılarına sahip olmuştur. Tek bir doğru var ise neden herkes ona aynı yerden bakamamaktadır ve neden farklı perspektiflerden evreni görmektedirler. Bu durumda sahneye içgüdüler, değer yargıları girmektedir. Bu durumda görülmektedir ki her iki sanatçı da eserlerinde okuyucuyu bireysel düşünceler nedeniyle her zaman istedikleri fikre götüremeyeceklerini bilmeleridir.

Sonuç

Eleştirilerinin büyük kısmını düalizm oluşturan Nietzsche'de nihilizm kavramı ise aslında evrendeki şeyleri reddetmek değil, insanın üst insana ulaşması için her şeyi temize çekip yeniden başlamasıdır. Kısaca nihilizm bir amaç değil bir araçtır. Hristiyanlık dininin insandaki içgüdüleri reddeden geleneksel din ve ahlak öğretileri çerçevesinde insanı kısıtlamasına karşı gelir. İnsanın olanaklarını bilmesi gerektiğine inanan Nietzsche, Tanrı'yı öldürmesinde de aslında onu yok saymaz. Sadece evreni belli öğretilerle sınırlanmanın doğru olmadığını ve aşkın bir varlık alanından kurtarmak gerektiğini düşünmüş olup hayattaki bütün dizginlerden insanı kurtarıp onu kendisi olmaya çağıran bir çaba içerisinde. Bu durum da aslında Nietzsche'nin nihilist olmadığını tam tersi karşı çıktığını göstermektedir.

Martin Heidegger'in dediği gibi, "Bugün düşünen herkes, ister izinde isterse karşısında olsun, Nietzsche'nin aydınlattığı yolda veya gölgesinde düşünmektedir." (Ansell-Pearson, 1998, s. 17) Mehcer (Göç) edebiyatının kurucu isimlerinden edebiyatçı, şair, filozof ve sanatçı kimliği ile modern

Arap edebiyatına adını yazdıran Cibrân Halîl Cibrân da edebi ve düşünsel hayatında bir dönem Nietzsche'nin etkisi altına girmiştir. O dönemlerde kaleme aldığı *The Prophet* (Ermiş) adlı eserinin hem içerik hem düşünsel bağlamda incelendiğinde ufak farklılıklar dışında Nietzsche'nin *Also Sprach Zarathustra* (Böyle Buyurdu Zerdüş) adlı eseri ile benzerlikler taşımaktadır.

Çalışmada ele alınan yazarlar Nietzsche ve Cibrân, hem felsefi hem sanatsal yönleriyle karşımıza çıkmakta olup estetiğin kaynağı olan şiiri benimserler. Zira her iki eserde edebiyat eseri ve felsefi çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce özet kısmında geçtiği üzere hayatları belli dönemlerden oluşmaktadır. İlk dönemleri ve olgun dönemleri arasında yaklaşık aynı değişimler sergilenen yazarlarımız ele alınan bu iki eserde düşünsel bağlamda artık zirveye çıkmış, düşüncelerini savunma değil buyurma ya da emretme şeklinde sunmuşlardır. Zira artık ikisi de düşüncelerinden çok emin olmalarından dolayı bu tavrı sergilerler. Bu nedenle her ikisi de eserlerinde sanatçı-felsefeci kimlikleriyle karşımıza çıkmaktadırlar. Her ikisinin de düşüncelerinde yer yer tutarsızlık ve düşünceler arasında çelişkiler bulunmaktadır.

Also Sprach Zarathustra-Ein Buch für Alle und Keinen (Böyle Buyurdu Zerdüş) ile *The Prophet* (Ermiş) isimli eserlerde Zerdüş ve el-Mustafa karakterleri hayata, değerlere ve inanca dair birçok konuda düşüncelerini aktarmakla birlikte tabiat sevgisi, kadın ve evlilik, iyi ve kötü gibi değerler, varlık, hakikat, tanrı ve özgürlük, üst ve üstün insan konularına ayrı bir önem verirler.

Her iki eserde de karakterler, kendilerini iyilik-kötülük, efendilik-kölelik, sevinç-üzüntü gibi ikilemler içinde bulup bu ikilemlerden kurtaracak yer olarak da doğayı ve özellikle ormanları seçerler. Gecenin karanlığında nehir kenarına inmek, ormanın derinliklerinde sessizlikle birlikte ılık ılık esen rüzgârla baş başa kalmak, gökyüzünde gerçekleri, hakikatleri arama arzuları her iki karakterde de görülmektedir. Doğaya karşı besledikleri sevginin temelinde doğayı öğretmen olarak görmeleri vardır. Onlar doğada güzelliği, iyiliği, sevgiyi, doğruluğu bulmuşlardır. Kurtuluşu ormanlarda arayan karakterler dinin kurallarından, baskıcı sistemlerinden de böylelikle uzaklaşırlar.

Her iki sanatçı da hem kendi dönemleri hem de günümüz edebiyat ve felsefesinde büyük bir öneme sahiptir. Nitekim her ikisi de dönemlerinde çığır açan düşüncelere edebi duruşa ve anlatım tarzına sahip olmuşlardır. Özellikle inanç konusunda çelişkili bir duruş sergileyen sanatçıların her ikisi için de ne reddetmişlerdir ne de tamamen kabul etmişlerdir denilebilir. Zira sonsuz bir varoluş döngüsünde ve sürekli bir değişim gösteren evrende değişmeyen kesin yargılara ulaşamadıkları gibi dini kendisine kalkan yapmış insanlardan uzaklarda özellikle dağlarda gerçek varlığı tanımaya ve hissetmeye çalışırlar. Düşünsel boyutta gerçek insan olgusuna vardıklarında her ikisi de insanlara hakikatleri haykırmaya başlar.

Toplumun kendi nefsanî ve bizzat kendilerinin sınırlarını çizdikleri dini ve siyasi düşüncelerinden kurtarılmasını hedefleyen Nietzsche ve Cibrân, merkeze öncelikle bireyi almış, ardından sürü zincirinden kopan toplumun gerçek özgürlüğüne kavuşacaklarını savunmuşlardır. Zira Ben birinci ile kendi sorumluluğunu yüklenen birey, sağlıklı toplumu oluşturabilir. Ayrıca her iki sanatçıya göre sağlıklı toplumda bulunması gereken en önemli faktörlerden biri bilgelik diğeri özgürlüktür. Özellikle Nietzsche, bilgeliği derisinden sıyrılıp gerçeğe ulaşan yılanla ve özgürlüğü ise korkusuzca bilinmeyene doğru kanat çırpın kartal ile sembolize etmiştir.

Kaynaklar

- ‘Abbâs, İ., & Necm, M. Y. (1967). *Eş-Şi’ru’l-‘Arabî fi’l-Mehcer*. Dâru Sadr.
- Alan Sümer, B. A. (2012). Nietzsche’nin Tarih Düşüncesi Bağlamında Aydınlanma Akli’na Yönelik Eliştirileri. İçinde Ö. Bozkurt (Ed.), *Aydınlanma Din Demokrasi II. Ilgaz Felsefe Günleri*. Eskiye.
- Ansell-Pearson, A. K. (1998). *Kusursuz Nihilist-Politik Bir Düşünür Olarak Nietzsche’ye Giriş* (C. Soydemir, Çev.). Ayrıntı.
- Aydoğan, E. (2020). Bir Çağdaş Platon Yorumu: Alain Badiou’da Çoklukçu Platonculuk ve İdea’nın Komünizmi. *Beytulhikme*.10(1), 117-134. <http://dx.doi.org/10.18491/beytulhikme.1562>
- Baykan, F. (2008). *Nietzsche’nin Felsefesi*. BilgeSu.
- Cevizci, A. (2014). *Felsefe Tarihi*. Say.
- Cibrân, H. C. (2022). *Ermiş* (A. Berktaş, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür.

- Çüçen, K., Zafer, M. Z., & Esenyel, A. (2011). *Varlık Felsefesi*. Ezgi.
- Demirayak, K. (2020). Cibrân Halil Cibrân. İçinde *İslam*. TDV.
- Drenthen, M. (2002). Nietzsche and the Paradox of Environmental Ethics; On the Concept of MAture within Nİetzsche's Critique of Morality. *New Nietzsche Studies*. C.5, 1/2, 12-25.
DOI:10.5840/newnietzsche200251/22
- el-Makdisî, E. H. (1982). *El-İtticâhatu'l-edebiyye fi'l-âlemi'l-'arabî'l-hadis*. Dâru'l-'İlmi'l-Melâyîn.
- en-Nâ'ûrî, Î. (1977). *Edebu'l-Mehcer*. Dâru'l-Me'arif.
- Graneir, J. (2014). *Nietzsche* (I. Ergüden, Çev.). Dost.
- Megill, A. (2012). *Aşırılığın Peygamberleri* (T. Birkan, Çev.). Say.
- Nebil, A., Süleyman, M., & Tevfik, B. (2002). *Nietzsche Hayatı ve Felsefesi*. Birey.
- Necm, Y. (1966). *El-Kıssatu'l-Edebi'l-'Arabîyyi'l-Hadis*. Dâru's-Sekâfe.
- Nietzsche, F. (2010). *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (A. İmam, Çev.). Say.
- Nietzsche, F. (2011). *Ecce Homo Wie Man Wird, Was Man Ist* (C. Alkor, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür.
- Nietzsche, F. (2017). *İşte Böyle Dedi Zerdüşt* (A. Cemal, Çev.). Pinhan.
- Nietzsche, F. (2023). *Böyle Söyledi Zerdüşt* (M. Tüzel, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür.
- Özkan, S. (2015). *Nietzsche Kaplan Sirtında Felsefe*. Ötüken.
- Soysal, S. (2020). *Nietzsche: Perspektivizm, Güç İstenci*. Say.
- Steiner, R. (2004). *Nietzsche Özgürlük Savaşçısı* (S. Çekli, Çev.). Omega.
- Şimşek, S. (2012). Cibran Halil Cibran'ın Eserlerinde Beşeri ve Evrensel Sevgi. *Şarkiyat Mecmuası*, 21, 125-138.
- Yazıcı, H. (2002). *Göç Edebiyatı*. Kaknüs.

Öz: Nietzsche, 19.yy Alman filozofu, edebiyatçı, müzisyen, dilbilimci ve kültür eleştirmeni olup, modern Arap edebiyatı alanında en çok tanınan isimlerinden biri edebiyatçı, ressam, şair ve filozof Cibrân Halil Cibrân olmuştur. Edebiyatla felsefeyi bir araya getiren Cibrân'ın yazım hayatı üç evreye ayrılmaktadır. Toplumsal konularla ilgilendiği ilk dönem, şüphe ve başkaldırıya içine alan ikinci evre ve zihin olgunlaşmasına erişip daha barışçıl düşüncelere geçtiği üçüncü evredir. Cibrân, Nietzsche'yi benimseyip, onun düşünceleriyle kendini özdeşleştirdiği

ikinci evrede, Ermiş adlı eserini kaleme almıştır. Ermiş adlı çalışma konu ve düşünsel bağlamda Böyle Buyurdu Zerdüş'te ile oldukça benzerlik göstermektedir. Çalışmada da din, ahlak, kültür, felsefe ve bilim üzerine eleştirel yazılar yazan Alman filozof Friedrich Wilhelm Nietzsche'nin Also Sprach Zarathustra orijinal adıyla kaleme aldığı Böyle Buyurdu Zerdüş adlı eseri, Modern Arap edebiyatında büyük bir dönemin başladığı Mehcer edebiyatının en önemli yüzü olan Cibrân Halil Cibrân'ın The Prophet orijinal baskılı Ermiş adlı eseri yukarıda bahsedilen benzerlik ve farklılıklar açısından karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, Cibrân, Böyle Buyurdu Zerdüş, Ermiş.

